

İmâmet Tartışmaları – el-Hillî ve İbn Teymiyye Örneği -

Namık Kemal Karabiber *

Özet

Bazı siyasi fırkaların, imâmet düşüncesini sürekli gündemde tutmaları ve düşünce yapılarının merkezine oturtmaları nedeniyle *İmâmet*, İslam siyaset düşüncesinde sıklıkla tartışılan bir mesele olagelmıştır. Özellikle *Şiâ*'nın düşünce yapısını imâmet konusu etrafında inşa etmesi nedeniyle bu konu, *Şiâ* için hayati bir kurum olarak kabul edilmiştir. *Şiâ*'nın imâmeti *usuluddin* arasında zikretmesi, diğer fırka ve grupların muhalefetine neden olmuştur. *el-Hillî* ve *İbn Teymiyye* gibi *imâmet* konusunda farklı görüşleri savunan çağdaş iki müellifin bu konuyla ilgili ortaya koydukları görüşler o dönemin imâmet anlayışını göstermesi bakımından önem arz eder.

Anahtar Kelimeler: Allame el-Hillî, İbn Teymiyye, İmâmet, Nübüvvet, Ehl-i Sünne, Şiâ, Mezhepler

Discussions over The Issue Of Imama -Example of al-Hilli and Ibn Taymiyya-

Abstract

Imama is one of the disputed issues in Islamic political thought. Some of the political sects, *Shi'ite* in particular, consider it as the core of their thought. Non-*Shi'ite* groups rejected the *Shi'ite*'s consideration of the *imama* as one of the pillars of din (*usuluddin*). Having different opinions in this subject, *Ibn Taymiyya* and *al-Hillî*, who were contemporaries, put forward different opinions on the issue of *imama*. Their ideas are important in terms of having different approaches to this issue at their time.

Key Words: Allama al-Hillî, Ibn Taymiyya, Imama, Nubuvva, Ahl al-Sunna, Shi'ite, Sects.

* Dr. Arş. Görv. Harran Ü. İlahiyat Fak. İslam Mezhepleri Tarihi, Osmanbey Kampüsü Şanlıurfa TR; nkkarabiber@harran.edu.tr

Giriş

İslam'ın siyasi alanında en çok tartışılan konuların başında imâmet meselesi gelir. Bu konu etrafında yapılan tartışmalar neticesinde İslam toplumu içerisinde farklı telakkiler ortaya çıkmış ve bu farklı telakilerin kurumlaşması ile de birçok fırka ve mezhep ortaya çıkmıştır. Hemen hemen bütün mezhepler imâmet konusu ile ilgili farklı görüşler ortaya koymuş, hatta kimi fırkalar akidelerini imâmet düşüncesi etrafında şekillendirmişlerdir.

Makâlât ve Fırak yazarlarında, İslam'da ortaya çıkan ilk ihtilafın imâmet¹ ile ilgili olduğu hususunda genel bir kanatın varlığı bilinmektedir. Şii müelliflerden Kummî, Hz. Peygamber'in vefatı akabinde İslam ümmetinin, ümmetin işlerini idare edecek kişinin kim olacağı hususu ile ilgili olarak Şia, Ensâr ve Hz. Ebubekir'in taraftarları olmak üzere üç gruba² ayırdıklarını ifade eder. Kummî'nin bu tasnifi imâmet/hilafet ekseninde yaptığı anlaşılmalıdır. Yine Şii müelliflerden olan Allâme el-Hillî de, Hz. Peygamber dönemi ve sonrası ortaya çıkan ihtilafları sıralarken, en önemli ihtilafın, Muhâcir ve Ensâr arasında ortaya çıkan imâmet ile ilgili ihtilafı ilk sırada zikreder.³ Tasnifler farklı da olsa temel ihtilafın imâmet ile ilgili olduğu hususunda bir ittifakın bulunduğu rahatlıkla söylenebilir.

Ortaya çıkan ilk siyâsî ve itikadî mezhep olma özelliği taşıyan Hariciler, imâmet konusunda kendilerine has fikirler ortaya koymuşlardır. İmâmet ile ilgili yapılan tartışmalar esnasında ortaya çıkan "imamların Kureys'ten olması" düşüncesine bir tepki olarak "Kureys'e mensup olmayan birisinin de imam olabileceği"⁴ görüşünü öne sürmüş ve imamların mensup olduğu kabile veya milliyetin önemli olmadığına vurgu yapmışlardır. Hariciler, ehil olduktan sonra "ister hür ister köle ister Nebatî

¹ Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan ilk ihtilafın imâmet ile ilgili olduğu hususunda bkz., Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, Weisbaden 1980, 2; Şehristânî de, İslam ümmeti arasında ortaya çıkan ihtilafları sayarken " Ümmet arasında çıkan en büyük ihtilaf imâmet hakkındaki ihtilaftır. Hiçbir dini problemden dolayı bu ölçekte kılıçlar çekilmemiş ve kan dökülmemiştir." diyerek imâmet konusunun İslam toplumunda ciddi problemler çıkardığını ifade etmiştir. Bkz., Şehristânî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdul-Kerim (548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, thk., Ahmed Fehmî Muhammed, Beyrut 1948, I/16; ilk ihtilaf ile ilgili olarak bkz., Fiğlalî, E. Ruhi, *İmâmîyye Şiâsi*, İstanbul 1984, 23.

² Buradaki Şia'dan maksat, hilafetin Hz. Ali'nin hakkı olduğuna inananlardır. el-Kummî, Sa'd b. Abdillâh Ebi'l-Halef el-Eş'arî (301/913), *Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Fırak*, tsh., Cevâd Meşkûr, Tahran 1963, 3.

³ Hz. Peygamber dönemi ve vefatını müteakiben ortaya çıkan diğer ihtilaflara da yer verir. Ancak en önemlisinin imâmet ile ilgili olduğunu ifade eder. Bkz., *Minhâcu'l-Kerâme*, 142-3; Ayrıca Hillî, hilafetin nassla Hz. Ali'nin hakkı olduğunu savunurken ilginç rivayetler aktarır, bunların en ilginç ve dikkat çekenini de Hz. Peygamber'den aktarılan şu rivayettir. "Benden sonra Ali'nin hilafeti hususunda düşmanca tavır takınan kimse kâfirdir. O muhakkak ki Allah ve Resulü ile harp etmiştir. Ali hakkında şüphe duyan da kâfirdir." el-Hillî, Hz. Ali'nin imâmetini ispat edebilmek için bu ve buna benzer birçok rivayete yer verir. Hz. Ali'nin imâmeti ile ilgili olarak aktarılan bu ve buna benzer rivayetlerin imâmetin itikadi alana taşınmasında önemli etkileri olmuştur. Bkz., *Minhâcu'l-Kerâme*, 173; Makâlât sahiplerinin hepsi, Hz. Peygamber'in vefatından sonraki ilk ihtilafın, Ensâr ve Muhâcir arasındaki imâmet ile ilgili meydana gelen ihtilaf olduğunu söylemelerine rağmen, bir diğer Şii müellif olan Seyh Müfid (413/1022), makâlât sahiplerinin bu konuyu kanstırdıklarını söyleyerek, Hz. Peygamber'in vefatından sonraki ilk ihtilafın Ömer'in ihtilafı olduğunu ifade eder. Çünkü o Hz. Peygamber'in ölmediğini iddia etmiştir. *Fusulu'l-Mubtara*, thk., es-Seyyid Ali Mîr Şerîf, Beyrut 1993, 240.

⁴ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, I/174.

isterse Kureyşî olsun"¹ herkesin imam olabileceği görüşündedirler. Haricilerin bir kısmı imâmetin gerekliliğine inanmazken büyük bir kısmı ümmetin işlerini idare edebilecek bir imamın tayininin gerekli (vacip) olduğu inancını taşırlar. Mesela Haricilerin Necedât kolu insanların kendi aralarında adaleti sağlamaları halinde bir imama gerek olmadığı, adaletin sağlanmadığı durumunda da bir imamın seçilmesinin caiz olduğu² görüşündedirler. Haricilerin pratikte mutlaka bir imama tabi oldukları tarihi gerçeğinden hareketle, son tahlilde bir imamın gerekliliği konusunda kendilerine has bir tavır takındıkları görülmektedir. Ancak diğer fırkalardan farklı olarak imam olabilecek kişinin mensup olduğu kabile/milliyetin önemli olmadığı, adalet ve şeriatin kurallarını tatbik ettiği müddetçe herkesin imam olabileceği şeklindeki görüşleri de göz ardı edilmemelidir.

Ehl-i Sünnet, imâmeti *usuluddin* arasında saymamakta ve furuâta ait bir mesele olarak görmektedir.³ İmâmeti zorunlu/vacip bir kurum olarak görmemekle⁴ birlikte, gerekliliğini de sem'î delillere dayandırmaktadır.⁵ Ehl-i Sünnet'in, 'imâmetin Kureyş'e tahsisi' ile ilgili olarak da farklı telakkileri bulunmaktadır. Bir kısmı, hilafetin Kureyş'e tahsisini gerekli görürken,⁶ bir kısmı da bu şartı reddetmektedir.⁷ Diğer taraftan bunun bir tercih olduğu yönünde de değerlendirmeler yapılmıştır. Yapılan bu tasnifler, İslam mezheplerinin imâmetin dini bir zorunluluktan kaynaklandığı hususundaki farklı telakki ve değerlendirmelerine dikkatimizi çekmektedir.

Şii mezhepler arasında da farklı görüşler bulunmakla birlikte, ehl-i beyte mensup bir imama uymanın gerekliliği hususunda aralarında ittifak vardır.

Zeydiler⁸ imâmeti soya tahsis eden gruptandır. Ancak imamın Kureyş'e tahsisi

¹ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, I/175.

² Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, I/193.

³ el-İcî, Abdurrâhman b. Ahmed (756/1355) *el-Mevâkıf fi İlmi'l-Kelâm*, Beyrut ts. 395, Cürçânî, Ali b. Muhammed (812/1409), *Şerhu'l-Mekâsîd*, Mısır 1907, VIII/344.

⁴ Bağdâdî, Abdulkâhîr Tâhîr b. Muhammed (429/1037), *Usulu'd-Dîn*, İstanbul 1928, 271 vd; İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed el-Endelûsî (456/1064), *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal*, Beyrut 1996, III/6.

⁵ Bkz., Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan (460/1067), *el-İktisad fi mâ yetealleku bi'l-İtikâd*, Necef 1979, 297; Fahreddin er-Râzî, *Kitâbu'l-Erbain*, 419; Tûsî, Nasruddîn, *Risâle-i Kavâidü'l-Akâid*, 83-4; el-İcî, *el-Mevâkıf fi İlmi Kelâm*, Beyrut ts., 395; Cürçânî, Ali b. Muhammed (812/1409), *Şerhu'l-Mekâsîd*, Mısır 1907, VIII/344; Krş., Bozan, Metin, *İmâmîyye Şîasının İmâmet Tasavvuru*, Ankara 2007, 25-26.

⁶ Bağdâdî, Sünnilerin Kureyşliliği bir şart olarak ileri sürdüğünü söylemektedir. Bkz., Bağdâdî, *Usulu'd-Dîn*, 275.

⁷ İbn Haldûn, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed, (808/1405), *Mukaddime*, çev., Z. Kadiri Ugan, İstanbul 1997, I/490. Ehl-i Sünnetin imâmet ile ilgili görüşleri için ayrıca bkz., Bozan, Metin, *İmâmîyye Şîasının İmâmet Tasavvuru*, 25-26; Fırkaların imâmet hakkındaki görüşleri için ayrıca bkz., Öz, Mustafa, İlhan, Avni, "İmâmet", *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 202-3; Fahreddin er-Râzî, İslam mezheplerinin imâmet konusu hakkındaki düşüncelerinden hareketle bir tasnif yapar. Bkz., *Usulu'd-Dîn*, Mektebetü'l-Kulliyât'ül-Ezheriyye, ts., 133-134.

⁸ Zeydiler'in Şii fırkalar arasında sayılıp sayılmayacağı başlı başına bir problemdir. Zira onlar, imâmın bizzat Allah tarafından belirlendiği görüşünü kabul etmemektedirler. Zeydiler'in savunduğu görüşün en belirgin özelliği imâmetin Hz. Peygamber'in kızı Fatıma'nın soyuna tahsis edilmesidir. Onlara göre imâmet bu soydan kıyam edenin hakkıdır. Bu şekilde Hilafeti Kureyş'e tahsis eden Sünnî görüş ile aralarında ciddi bir fark yoktur. Sadece kriter Kureyşlilikten Fatıma soyuna tahsis edilmektedir. Ancak

şartını daraltarak bunu sadece Ali-Fatıma'dan gelen soya tahsis ederler.¹ Zeydiyye, Fatıma soyundan olan ve gerekli şartları taşıyan herkesin imam olabileceği görüşündedir.²

İmâmeti *usuluddin* arasında sayan ve imâmeti zorunlu bir kurum olarak gören bir diğer Şii fırka da İsmailiyye'dir. İsmailiyye ve İmâmiyye'nin, imamın nassla tayinle belirlendiğine inanmalarına rağmen, bunun Allah'a vacip olup olmaması hususunda birbirlerinden farklı düşündükleri görülmektedir. İsmailiyye, Allah'ın yapması gereken bir görev olarak telakki ederken, İmâmiyye ise bunun Allah tarafından bir lutuf olduğuna inanmaktadır.³

İmâmet ile ilgili tartışmalarda akla gelen ilk mezhep hiç şüphesiz Şia'dır. Yapılan tartışmalardan hareketle, hicri VIII. asır, Şii imâmet nazariyesinin sistematik hale getirildiği ve aynı zamanda bir inanç konusu olarak görülmeye başlandığı bir dönemdir. Sünnî dünya, Şia'nın imâmeti bir inanç konusu yapmasına öteden beri karşı olmuştur. Bu çalışma, Şii İmâmî geleneğinin önde gelen temsilcilerinden el-Hillî ile, Sünnî dünyanın önde gelenlerinden ve El-Hillî'nin de çağdaşı olan İbn Teymiyye'nin bu konuda ortaya koydukları tezlere ve anti tezlerle sınırlı kalacaktır. Birbirleri ile iki düşünür ve müellifin imâmet ile ilgili ortaya koydukları görüşlere yer vermek, dönemin düşünce yapısı hakkında da bizlere fikir verecektir.

1. Allâme el-Hillî ve "Minhâcu'l-Kerâme" Adlı Eseri

Şia nezdinde Allâme olarak bilinen el-Hillî'nin tam adı, Cemâlud-Din Ebû Mansûr el-Hasan b. Sedüddîn Yûsuf b. Zeynu'd-Dîn Ali b. Muhammed b. Mutahhar el-Hillî'dir. 29 Ramazan 648/1250 tarihinde el-Hille'de⁴ doğdu.⁵ Öğrenimine babası Sedüddîn Yûsuf'un yanında başladı.⁶ Şia imamlarından ve ulemanın büyüklerindedir. Irak'taki Hille'ye nispeten el-Hillî de denilmektedir. el-Hille'de doğmuş ve 21 muharrem 726/1325 tarihinde yine el-Hille'de vefat etmiştir.

yine de Ali'nin imâmetinin vasfen belirlenebildiği iddiaları onları farklı kılmaktadır. Böyle bir problemin varlığına rağmen biz, Şii fırkaları tasnif ederken kaynaklardaki mevcut durumu esas aldığımızdan Zeydileri de Şia içinde mütalaa etmeyi daha uygun bulduk. Bu hususta bkz. Metin Bozan, "Şii Fırkaların tasnifi," (Nispet Edildikleri İmamlar Eksenli Bir Deneme) *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VI, Sayı, 1 (2004), 21-39, 24; Zeydiyye'nin imâmet ile ilgili görüşlerinin ayrıntıları için bkz., Yusuf Gökalp, *Zeydilik ve Yemen'de Yayılışı*, (Basılmamış Doktora Tezi), AÜSBE 2006, 75 vd.

¹ Nâşi, el-Ekber (293/905), *Mesâilü'l-İmâme*, thk., Josef Van Ess, Beyrut 1971, 42; İsfereyîni, Ebu'l-Muzaffer (471/1078), *et-Tebsîr fi'd-Dîn*, thk, Kemâl Yûsuf el-Hut, Beyrut 1983, 28; Kahlâtî, Ebû Muhammed b. Sa'îd (IV./X. yy.), *el-Keşf ve'l-Beyân*, thk., Seyyide İsmail Kâşif, Umman 1980, II/460; Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, I/249.

² Nâşi, 42; Fatıma evladından başkasının imâmetine cevaz vermeyen Zeydiyye, âlim, zâhid, cesur, cömert olan Fâtumî birisinin imâmet iddiası ile ortaya çıkması halinde ona uymanın vacip olduğunu ifade eder. Bkz., Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, I/249-250.

³ Râzî, *Kitâbu'l-Erbâin*, 417 İsmailiyye ve İmâmiyye'nin imâmet hakkındaki görüşleri için ayrıca bkz., Bozan, *İmâmiyye Şiasının İmâmet Tasavvuru*, 27 vd.

⁴ el-Hille, Bağdad ve Kûfe arasında yer alan büyük bir şehrin adıdır. Ayrıntılı bilgi için Bkz., Yâkût el-Hamevî (626/1229), *Mu'cemu'l-Buldân*, Beyrut 1977, II/294.

⁵ Muhsin el-Emin, *A'yânü'l-Şî'a*, thk., Hasan el-Emin, Daru't-Tearuf, Beyrut 1986, V/396; bkz., Öz, Mustafa, "el-Hillî, İbn Mutahhar", *DİA*, İstanbul 2001, XVIII/37.

⁶ Öz, "el-Hillî, İbn Mutahhar", *DİA*, İstanbul 2001, XVIII/37.

Hille'de Şiâ'nın önde geleni olduğu ifade edilir.¹ Yazdığı eserler sayesinde, hayattayken bile büyük şöhret kazanmıştı. Kendisine eş-Şiî ve el-Mu'tezilî denilmesinden² Şiî olmakla birlikte, Mutezile mezhebinin bazı görüşlerini benimsediği de anlaşılmaktadır. El-Hillî, İslâmî ilimlerin birçok alanında eser veren çok yönlü bir müellif olup, özellikle usulî ekole mensup bir kelâmcı ve fakihdir. Akıl-vahiy arasında dengeli bir yaklaşım kuran El-Hillî, bilgi teorisi ve tabiat felsefesi gibi konularda Mu'tezile'nin Basra ekolüne yakın görüşlere sahiptir. Ancak Şiâ'nın temel konularında ve özellikle imâmet meselesinde onlardan ayrılır.³

Kitâbu Minhâci'l-Kerâme fî Ma'rifeti'l-İmâme,⁴ el-Hillî'nin imâmet ile ilgili ve Moğol sultanı Olcaytu'ya ithafen⁵ kaleme aldığı yaklaşık yüz otuz sahifelik bir eserdir. Söz konusu eser esas olarak, Şiî İmâmiyye'nin imâmet ile ilgili görüşlerini ve bu konuda İmâmiyye'nin diğer fırkalarından üstünlüğünü ortaya koymayı hedeflediği görülmektedir. Eser, ehl-i sünne ve'l-cemaa'dan bir grup tarafından İbn Teymiyye'ye gösterildiğinde, söz konusu eserin "çağımızdaki bazı Rafizi hocalarının er-Râfidatu'l-İmâmiyye mezhebine davet amacıyla kaleme alındığını"⁶ ifade etmiştir. İbn Teymiyye, "Bu musannıf kitabını *Minhâcu'l-Kerâme fî Marifeti'l-İmâme* olarak isimlendirmiş olduğunu, hâlbuki bu kitabın "*Minhâcu'n-Nedâme*" olarak isimlendirilmesi daha uygun olacağını⁷ söyleyerek kitabı beğenmediğini daha baştan belirtmiştir. El-Hillî de, İbn Teymiyye'nin bazı kitapları ki muhtemelen kendisine yönelik yazılmış olan reddiyeleri içermiş olan kitaplarıdır, kendisine ulaştığında: "Benim dediklerimi anlamış olsaydı, ona cevap verirdim"⁸ diyerek aslında kendisine karşı yapılan eleştirileri kabul etmediğini açıkça ifade etmiştir.

el-Hillî'nin imâmet ile ilgili görüşleri sadece *Kitâbu Minhâci'l-Kerâme* adlı risaleden ibaret değildir. el-Hillî, imâmet konusu ile ilgili görüşlerini farklı eserlerinde sıklıkla dile getirmiştir.⁹ Ancak, İbn Teymiyye'nin *Minhâcu'l-Kerâme* adlı esere karşılık *Minhâcu's-Sünne* adı ile reddiye yazması nedeniyle, çalışma bu iki eser ile sınırlı

¹ Zirikli, Hayreddin, *el-Â'lâm*, Daru'l-İlm li'l-Melayîn, Beyrut 1986. II/226; Bkz., Muhsin el-Emîn, *A'yânu'ş-Şi'a*, V/396; İbn Dâvud el-Hillî (h. VIII.asır), *Ricalu İbn Dâvud*, Tahran 1383h., 119-20.

² Bkz., Zehebî (748/1348), *el-İber fî Haberî men Çaber*, thk., Ebû Hâcir Muh. es-Sâid b. Besyûnî Zağlûl, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1985, I-IV, IV/77; Krş., Safedî, Salahaddîn Halîl b. Aybeg (764/1363), *Kitâb el-Vâfi bi'l-Vefâyât*, thk., Ahmed el-Arnâvut, Turki Mustafa, Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 2000, XIII/54-55.

³ Bkz., Öz, Mustafa, "el-Hillî, İbn Mutahhar", *DİA*, XVIII/37; el-Hillî'nin hayatı ve eserleri için bkz., Muhsin el-Emîn, *A'yânu'ş-Şi'a*, V/396-408.

⁴ İbn Mutahhâr el-Hillî, Kahire 1962. (Muhammed Reşâd Sâlim tarafından tahkik edilerek basılan İbn Teymiyye'nin *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye fî Nakdi Kelâmi'ş-Şiati'l-Kaderiyye* adlı eser ile birlikte) I, 75-202; Bkz., Muhsin el-Emîn, *A'yânu'ş-Şi'a*, V/400; Salih Sabri Yavuz, "Minhâcu'l-Kerâme", *DİA*, İstanbul 2005, XXX/109-110.

⁵ el-Hillî, eserinin mukaddimesinde, kendisine olan hayranlığını açıkça ifade ettiği Olcaytu'ya ithafen yazdığını ifade eder. Bkz., *Minhâcu'l-Kerâme*, 77.

⁶ *Minhâcu's-Sünne*, I/2.

⁷ *Minhâcu's-Sünne*, I/5.

⁸ İbn Hacer, Ahmed b. Ali Ebu'l-Fadl el-'Askalânî eş-Şâfiî, *Lisânu'l-Mirzân*, Beyrut 1986, II/317.

⁹ Hillî'nin eserlerinden hareketle İmâmet görüşlerinin ayrıntıları için bkz., Ahmet İshak Demir, "İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'ye Göre İmâmet", *AÜİFD.*, XLVI (Ankara 2005), sayı 1, s., 85-102.

kalmıştır.

2. İbn Teymiyye ve "Minhâcu's-Sünne" Adlı Eseri

Ahmed b. Abdul-Halîm b. Abdusselâm b. Abdillâh b. Eb'ül-Kâsım el-Harrânî, Allâme Takıyuddîn İbn Teymiyye, 661/1263 senesinde Harran'da¹ doğmuştur. Teymiyye lakabını büyük dedesinden almıştır. Babasının 667/1269 senesinde Şam'a göç etmesiyle buraya yerleşmiş ve 728/1328 senesinde Şam'da vefat etmiştir.² Yetişmesi ve şöhret bulması da Şam'da olmuştur.

Hayatı mücadeleler ve hapislerle geçen İbn Teymiyye'nin farklı alanlarda kaleme aldığı birçok eseri bulunmaktadır.³ Yazdığı eserler İslam Dünyasının en velud müelliflerinden biri olduğunu göstermektedir.

İbn Teymiyye'nin, makalenin konusunu teşkil eden eserinin tam adı *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye fî Nakdi Kelâmi's-Şiati'l-Kaderiyye*⁴ dir. İbn Teymiyye, bu hacimli (dört ciltlik) eseri, isim belirtmemesine rağmen, baştan sona kadar el-Hillî'nin *Minhâcu'l-Kerâme* adlı eserini eleştirme gayesi ile kaleme aldığı anlaşılmaktadır. İbn Teymiyye, el-Hillî'nin bir mukaddime ve altı fasıldan oluşan eserinin tertibini esas aldığı da görülmektedir.

Yaşadıkları asrın iki önemli müellifi olarak kabul edilen, kitleler üzerinde etkileri olan ve birçok eser kaleme alan önemli şahsiyetlerdir. Ancak biri Müslüman dünyasının Şii kanadını, diğeri de Sünnî dünyanın görüşlerini hararetle eserlerinde savunmuşlardır. Siyasi çalkantıların yoğun yaşandığı bu buhranlı dönemin tartışmaları yazılan eserlerde de kendini göstermiştir. Sert üslupları ve suçlayıcı ifadeleri söz konusu buhranlı çağın atmosferi ile yakından alakalı görünmektedir. İbn Teymiyye'nin Şia'ya karşı yer yer sert ve keskin eleştirilerinin olduğu bilinmekle birlikte, onun bu sert üslubunun gerek şahsından, gerek döneminin şartlarından kaynaklanabileceği gibi, Moğollara duyduğu öfke veya bazı Şiilerin Moğollara verdiği destekten de kaynaklanmış olabilir.

Bu çalışmada, el-Hillî tarafından ortaya konulan Şiâ'nın imâmet inancı hakkındaki değerlendirmeleri ve İbn Teymiyye'nin bu değerlendirmelere getirdiği eleştirilere yer verilecektir. Bu bağlamda imâmetin önemi, gerekliliği, bir imamda bulunması gereken şartlar, imâmet ve risâlet ilişkisi, farklı mezheplerin imâmet hakkında düşünceleri ve

¹ Harran için bkz., Yakût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, II/235.

² Bkz., Safedî, *Kitâbu'l-Vâfi bi'l-Vefeyât*, VII/11; İbn Tağrıberdî, Cemaleddin Ebu'l-Mehâsin Yusuf el-Atabekî (874/1469), *en-Nucûmu'z-Zâhire fî Muluki Mısır ve'l-Kâhire*, tdk., M. Huseyn Şemsuddin, I-XVI, Beyrut 1992, IX/196-7; Zirîklî, Hayreddin, *el-Â'lâm*, I/144.

³ Eserlerinin ayrıntılı bir listesi için Bkz., Safedî, *Kitâbu'l-Vâfi bi'l-Vefeyât*, VII/16-19; Ayrıca bkz., İbnü'l-İmâd, Şihabuddin Ebi'l-Felâh Abdülhayy b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî ed-Dimeşkî, (1089/1679), *Şezerâtu'z-Zeheb fî Abbâri men Zeheb*, thk., Mahmud el-Arnâvut, Daru İbn Kesîr, Beyrut 1986, VIII/142-151; Zirîklî, Hayreddin, *el-Â'lâm*, I/144; Ferhat Koca, İbn Teymiyye, Takıyuddîn', *DİA*, İstanbul 1999, XX/394-405.

⁴ İbn Teymiyye, Takıyuddîn Ahmed b. Abdulhalim, Mısır Bulak h. 1321 I-IV cilt; Bkz., Salih Sabri Yavuz, "Minhacu's-Sünne", *DİA*, XXX/110-11; Her iki müellifin söz konusu eserlerinden hareketle Hillî ve İbn Teymiyye'nin imâmet anlayışları hakkındaki farklı bir çalışma için bkz., Adnan Gediklioğlu, *Kur'an Ayetleri Bağlamında el-Hillî ve İbn Teymiyye'ye Göre İmâmet Anlayışı*" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2008.

bu konuda uyulması gereken yegâne mezhebin İmâmiyye olduğu ile ilgili iddia ve tartışmalara yer verilecektir.

3. el-Hillî ve İbn Teymiyye'ye Göre İmâmet

Makalenin girişinde de ifade edildiği gibi imâmet konusu her dönemde hararetle tartışılmış, bu bağlamda söz konusu müellifler de bu konuda birbirlerine karşı görüşlerini savunan eserler kaleme almışlardır. Mesele, müelliflerden birisinin imâmeti bir inanç konusu olarak görmesi ve buna karşılık olarak bir diğer müellifin bu iddialara karşı reddiyeler ortaya koyması bağlamında tartışılmaktadır.

İbn Teymiyye, söz konusu kitabında, eleştirisine Şia ile Yahudi ve Nasara arasındaki benzerliğe vurgu yaparak başlar. Ona göre, Şia ve Yahudiler arasında hevalarına uyma ve Yahudi ahlaki arasında benzerlikler vardır. Aynı şekilde Şia ve Nasara arasında da ğuluvv, cehl, hevalarına uyma ve ahlaki konularda benzerlikler vardır. İbn Teymiyye, Nasara'nın "Mesih ve Deccal ortaya çıkıncaya kadar Allah yolunda cihad yoktur" sözü ile Rafıza'nın "Mehdi ortaya çıkıncaya kadar Allah yolunda cihad yoktur" şeklindeki görüşleri arasındaki paralellığe dikkat çeker.¹

İbn Teymiyye, el-Hillî'nin *Minbâcu'l-Kerâme* adlı eserini *Minhac'u'n-Nedâme* olarak isimlendirip, bu kitabın içeriğinin bilinmesi halinde doğru yolun da ortaya çıkacağını ifade eder. Ayrıca "bu adamın (el-Hillî) Rafıza şeyhlerinden İbn Nu'mân el-Müfid (413/1022)'in tabileri olan el-Kerâcîkî (449/1057), Ebu'l-Kâsım el-Müsevî ve et-Tûsî (460/1067) gibi Şia ulemasının gittikleri yolda gittiğini belirttikten sonra Rafıza'nın aslında ehl-i ilim olmadıklarını da söyler. Ancak Şia uleması tarafından her birisi ehl-i ilim olarak kabul edilen Ebu Mihnef Lût b. Yahya (157/774), ve Hişam b. Muhammed es-Sâib (205/820) gibi şahsiyetlerin de İbn Teymiyye tarafından yalnızca kişiler olarak tavsif edildiği görülmektedir.²

3.1) İmâmetin Gerekliği İle İlgili Tartışmalar

el-Hillî, eserini kaleme alırken Hz. Peygamber'den rivayet edilen "kim, zamanın imamını tanımadan ölürse cahiliye üzerine ölmüş olur"³ rivayetini dayanak noktası olarak, kitabını tamamen imâmet kurumunun gerekliliği ve imânî bir konu olduğu etrafında kurgular. İbn Teymiyye de, el-Hillî'nin imâmet ile ilgili delil olarak ileri sürdüğü söz konusu hadisin anlaşılma biçimiyle ilgili eleştiriler getirir. Öncelikle hadisin bağlamından koparıldığı ve başka bir olay ile ilişkisi göz ardı edilerek ele alındığı görüşündedir. Ayrıca hadiste geçen "imam" ifadesi yerine "emir" ifadesi yer alan benzer rivayetlerin çokluğuna işaret ederek, kastın Müslümanların işlerini idare eden emir olduğunu söyler. İmâmiyye'nin anlayışını da, "İmâmîlerin dört yüz yıldır, hayali (gaib) bir imama çağrıda bulduklarını; kendilerinden hiç birinin, çağrıda buldukları imamlarını görmediklerini ifade eder. Hâlbuki kendilerinin var olan, bilinen ve güçlü imamlara masiyette değil, iyilikte uymaya emredilmiş oldukları"⁴

¹ Bkz. *Minbâcu's-Sünne*, I/6 vd.

² *Minbâcu's-Sünne*, I/13.

³ Bkz., *Minbâcu'l-Kerâme*, 77.

⁴ *Minbâcu's-Sünne*, I/26 vd.

sözleri ile izah etmeye çalışır.

el-Hillî, imâmet meselesini ahkâm-ı diniyye'nin en önemli sorunu, Müslümanların meselelerinin en şerefli olarak görür, onun idrak edilmesiyle asalet ve şeref derecesine nail olunacağını ifade ederek, onunla cennette ebedi kalınacağını ve Rahman'ın gazabından kurtulma vesilesi olacağını da iddia eder.¹ Şiâ'nın imâmete yüklediği bu ve buna benzer anlamlardan yola çıkarak, Şiâ'nın imâmet kurumunu akide alanına ait bir konu olarak gördüğü açıkça anlaşılmaktadır.

İbn Teymiyye de imâmet'in bir akide esası olarak kabul edilmesi iddiasına karşılık, "Hz. Peygamber'in İslam'a davet ettiği kimselerin Müslüman olmak istediklerinde imâmeti, ne mutlak ne de muayyen olarak zikretmemesine rağmen, imâmet nasıl oluyor da ahkâm-ı diniyyenin en önemli meselesi olur" sözleri ile bu iddianın geçersizliğine işaret eder. Ayrıca imâmet'in bir ihtiyaçtan kaynaklandığını ileri sürer.²

İbn Teymiyye, imâmetin ümmetin en önemli meselesi olduğunu iddia eden el-Hillî'nin iddiasına karşılık, "imâmet meselesinin dini hükümlerin en önemlisi ve Müslümanların en şerefli meselesi olduğu söyleniyor ki bu iddia, Sünnî'siyle Şîfî'siyle Müslümanların icma ile yalandır. Bilakis Allah'a ve Resulüne iman veya inkâr imâmet meselesinden çok daha önemlidir. Müslüman olmayan biri kelime-i şahadeti getirmediği mü'min olamayacağı gibi, Hz. Peygamber 'insanlarla, şahadet getirinceye, namaz kılınca, zekât verinceye kadar savaşmakla emrolundum. Bunları yaptıkları müddetçe benden kanlarını ve mallarını korumuş olurlar.' demiştir ki bunların arasında imâmet zikredilmemiştir"³ sözleri ile bu görüşü reddettiğini belirtir.

İbn Teymiyye, "İmâmiyye'nin *usuliddin*'i dört olup sırasıyla tevhid, adalet, nübüvvet ve son olarak da imâmettir. Tertip sırasına göre sonuncu olan imâmet nasıl oluyor da ilk üçünü önceleyebiliyor ve en şerefli ve en önemli mesele olabiliyor"⁴ sözleri ile de el-Hillî'nin imâmetin en önemli ve şerefli bir konu olduğu ile ilgili ifadelerinin dayanaktan yoksun olduğuna işaret eder. Diğer taraftan, el-Hillî'nin ve dolayısıyla İmâmiyye mezhebinin, imâmetin erkân-ı imaniyeden olduğu görüşü İbn Teymiyye tarafından şiddetle eleştirilir. İbn Teymiyye, "Allah, mü'mini ve mü'min olma hallerini vafederken, Nebi, imanı ve imanın şubelerini anlatırken, ne Allah ne de Nebi imâmeti erkân-ı imaniye bünyesinde zikretmezler." Cibril hadisi olarak meşhur olan ve içerisinde İslam, iman ve ihsanın anlatıldığı hadiste de imâmet ile ilgili herhangi bir ifadenin olmadığına dikkat çeken⁵ İbn Teymiyye, Kur'an'da iman edilecekler hususunda da, bazı ayetleri⁶ delil getirerek, imâmetin iman edilecek konuların arasında zikredilmediğine dikkati çeker.⁷

¹ *Minhâcu'l-Kerâme*, 77.

² *Minhâcu's-Sünne*, I/17.

³ *Minhâcu's-Sünne*, I/17. İbn Teymiyye Tevbe suresi 5 ayeti de buna delil olarak getirir. "...Eğer tevbe eder, namaz kılar, zekât verirlerse onları serbest bırakın. Çünkü Allah gafurdur, rahimdir."

⁴ *Minhâcu's-Sünne*, I/23.

⁵ *Minhâcu's-Sünne*, I/25.

⁶ Enfâl, 8/2, 3, 4; Hucurât 49/15; Bakara, 2/1-5, 177.

⁷ Bkz., *Minhâcu's-Sünne*, I/26.

3.2) İmâmet ve Risâlet

Şia, imâmeti risâletin bir nevi devamı ve tamamlayıcısı olarak görür ve imâmet ile risalet arasındaki ilişkiye dikkati çeker. el-Hillî de bu bağlamda İmâmiyye mezhebinin, Allah'ın âdil, işlerinde hikmetli, kötü (kabih) bir şey yapmadığına, zulmetmediğine, insanlara karşı merhametli olup onlara faydalı olanı yarattığına inanır. Şöyle ki, Allah, nebilerin, resullerin ve masum imamların dili ile iyiliklere karşılık cennetin elde edileceğini, günahlara karşılık da cezalandırılacaklarını bildirmiştir. Bu nedenle nebi, resul ve imamlarda hata, unutkanlık ve isyan sadır olmaz. Aksi takdirde onların sözlerine ve fiillerine olan güven kaybolur. O takdirde de bi'setin gayesi de ortadan kalkmış olur. Ayrıca Allah, Hz. Peygamber'in vefatıyla risâleti, insanların yanlış ve hatalardan emin olmaları için masum velileri atamak suretiyle imâmet ile devam ettirdi. Böylece insanlar Allah'ın emir ve yasaklarına uysunlar ve Allah'ın lütuf ve merhametinden hissedar olsunlar.¹ İmâmeti akli deliller ile temellendirdikten sonra oluşturulan on iki imama uymanın gerekliliği ve bunların sırasıyla kimler olduğu ile ilgili bilgiler verir.

el-Hillî, Şii/İmâmiyye'nin imamları olan on iki kişinin isimlerini sırasıyla şu şekilde zikreder: "Hz. Peygamber risaletle görevlendirilince, O da o ağır vazifeyi yerine getirdi. Kendisinden sonra halifenin Ali, sonra sırasıyla oğlu Hasan ez-Zeki, kardeşi Hüseyin eş-Şehid, Ali b. Hüseyin Zeynulâbidîn, Muhammed b. Ali el-Bâkır, Ca'fer b. Muhammed es-Sâdık, Mûsâ b. Ca'fer el-Kâzım, Ali b. Mûsâ er-Rızâ, Muhammed b. Ali el-Cevâd, Ali b. Muhammed el-Hâdî, Hasan b. Ali el-Askerî ve Muhammed b. el-Askerî" el-Hillî, aynı zamanda Rasulullah'ın vefat etmeden önce imâmet için vasiyette bulunduğunu da iddia ederek² klasik İmâmî görüşü savunmuştur.

el-Hillî, bu klasik İmâmî görüşleri ortaya koyduktan sonra Ehl-i Sünnet'in bu hususlarda tamamıyla İmâmîlerin aksini düşündüklerini ifade eder. Ayrıca Sünnilerin, "Allah'ın fiillerinde adalet ve hikmet aranmayacağı, O'nun kötülük işlemesinin caiz olduğu, işlerinin bir hikmete mebni olmadığı, zulmedebileceği ve kulları için yararlı olanı değil de hakikatte bozuk olanı -âsîlik ve küfür gibi- yaratmasının caiz olduğu" görüşünü savunduklarını iddia eder. Ona göre, Sünniler ayrıca, "Âlemde meydana gelen bütün bozuklukların kaynağı Odur. İtaatkâr sevaba müstahak olmadığı gibi, isyankâr da mutlak olarak cezaya müstahak değildir. Peygamberi ta'zib eder, firavunu ve iblisi mükâfatlandırır. Peygamberler ma'sum değildir. Onlardan hata, zelle, isyan ve yalan sâdir olabilir. Rasulullah imam tayin etmeden vefat etmiştir. Ondan sonra Ömer'in biatıyla ve Ebu Ubeyde, Ebi Huzeyfe'nin kölesi Salim, Useyd b. Hudayr ve Bişr b. Sa'd'ın rızasıyla halife Ebu Bekir'dir. Ondan sonra Ebu Bekir'in hükmüyle Ömer'dir. Sonra Ömer'in emriyle seçilen ve aralarında Osman'ın da bulunduğu altı kişinin -bazılarının muhalefetine rağmen- hükmüyle Osman, sonra halkın biatıyla Ali'dir. Sonra ihtilafa düşerek bazıları imamın Hasan, bazıları da Muaviye olduğunu iddia ederek, Beni Abbas'tan Seffâh ortaya çıkana kadar, imâmeti Ümeyye oğullarına tevdi ettiler".³ el-Hillî ehl-i sünnet'e izafe ettiği bu ve buna benzer görüşlerin kaynağını ise vermez.

¹ *Minbâcu'l-Kerâme*, 78.

² *Minbâcu'l-Kerâme*, 78-9.

³ *Minbâcu'l-Kerâme*, 79.

İbn Teymiyye, el-Hillî'nin ileri sürdüğü iddiaların yalan ve tahriflerle dolu olduğunu söyleyerek, bu iddialara uzun cevaplar verir. Özetle, Ona göre kader ve adalet konusunu bu mevzulara sokmak, hem Ehl-i Sünnet hem de Râfiziler açısından doğru değildir. Çünkü bu mevzuda her iki guruptan bazıları ileri geri konuşmuşlardır. Şiilerden bazıları kadere inanırken, bazıları da Allah'ın adalet ve kudretini inkâr ederler. Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın halifelliğini kabul eden Şiilerden bazıları Allah'ın adalet ve kudretini de kabul ediyorlar. Bu ihtilafın kaynağının Mu'tezile olduğunu ifade ile Rafizilerin ileri gelen ulamasından olan Mufid, Musevî, Tûsî ve Karacikî'nin bu fikirleri Mu'tezileden almış olduklarını ve "...hâlbuki ilk Şiilerin bu hususta fikirlerinin olmadığını ve bundan dolayı müellifin kader konusunu imâmetle beraber zikretmesi doğru değildir" der.¹

İbn Teymiyye, el-Hillî'nin Ehl-i Sünnete izafe ettiği "Peygamberler masum değildir" sözünün iftira olduğunu beyan ederek, Ehl-i Sünnetin, Peygamberlerin tebliğ ettiği risâlet konusunda masum oldukları hususunda ittifak ettiğini söyler. "Allah'ın dininin tebliği dışında bulunan konularda kendilerinden hataların sadır olabileceğini, fakat onlar asla o hataya ve herhangi bir zelleyle devam etmezler" diyerek, peygamberliğe zarar getirecek her şeyden uzak olduklarını dile getirir.²

İbn Teymiyye, Şia'nın Peygamberler ve imamlar hakkında aşırı gittmeleri nedeniyle Hıristiyanlara benzediğini iddia eder. Allah, emredildikleri ve haber verdiği hususlarda Peygamberlere itaat ve onları tasdik etmek için emir buyurmasına rağmen, Hıristiyanlar o kadar aşırı gitti ki, Hz. İsa'yı Allah'a ortak koşular ve dini değiştirerek Ona isyan ettiler. Bu aşırılıklarıyla dinden de çıktılar. Aynı şekilde Râfıza da Peygamberler ve imamlar hakkında aşırı gittiler. Öyle ki, onları Allah'tan başka rabbler edindiler. Peygamberlerin tevbe ve istiğfarlarını haber veren nassı yalanladılar. Bir de bakarsın ki, mescitlerde cuma ve cemaate engel olup, kabirlerin başında büyük topluluklar meydana getirerek Onları yüceltirler, hacceder gibi yaparlar. Hatta bazıları daha aşırı giderek o kabirleri tavaf etmenin daha büyük bir ibadet olduğunu iddia eder hale geldiklerini ifade ederek bu tutumlarından dolayı Rafızıyı eleştirir.³ Hatta Rafızanın ileri gelen ulemasından el-Müfid olarak bilinen İbnu'l-Nu'man, ki el-Musevi ve et-Tusî'nin hocasıdır, "Menâsiku'l-Meşâhid" adı ile bir kitap te'lif ederek, mahlûkatın kabirlerinin kâbe gibi haccedilebileceğini iddia ettiğini de nakleder.⁴ Şia'nın, imamların kabirlerine gösterdikleri aşırı ihtimam ve önem İbn Teymiyye'nin tepkisini çekmiş olmalı ki, bu hususta sert ifadeler kullandığı görülmektedir.

İbn Teymiyye, Ehl-i Sünnetin "Hz. Peygamber kimsenin halifeliği hakkında vasiyette bulunmamıştır. O, vasiyet etmeden vefat etmiştir"⁵ görüşünü savunur şeklindeki iddiasına cevaben, bu sözün, bütün ehli sünnetin görüşünü yansıtmadığını ifade eder. Ehl-i Sünnetten bazılarına göre, Ebu Bekir'in hilafeti nass ile sabittir ki bu hususta da İmam Ahmed şu iki rivayeti nakleder: Birincisi Ebu Bekir'in hilafeti seçimle tahakkuk etmiştir. Eş'âri, Mu'tezile ve Ehl-i Hadis'ten bir topluluk bu

¹ *Minhâcu's-Sünne*, I/31.

² *Minhâcu's-Sünne*, I/130.

³ *Minhâcu's-Sünne*, I/130.

⁴ *Minhâcu's-Sünne*, I/131.

⁵ Bkz., *Minhâcu'l-Kerâme*, 79.

görüştür. İkincisi gizli bir nass ve işaret ile sabit olmuştur. Hasan el-Basrî, Ehl-i Hadisten bir topluluk ve Haricîler'den Beyhesiyye bu görüşte olanlardır. Ebubekr'in halifelliğini ispatlayan nass, Buharî'nin Cübeyr b. Mut'imden rivayet ettiği hadistir: "Kadının biri Resulullah'a geldi. O da tekrar kendisine gelmesini emretti, kadın, bir daha geldiğimde sizi bulamazsam -vefatını kastediyor- demesi üzerine Resulullah şöyle buyurdu: "Beni bulamazsan Ebu Bekir'e git"¹ İbn-i Hamid bir kaç hadis daha zikrederek bunların Ebu Bekr'in hilafetine nass teşkil ettiğini ifade eder. Huzeyfe'den gelen bir rivayette Resulullah'ın: "Benden sonra gelecek iki kişiye yani Ebu Bekir ve Ömer'e uyunuz"² şeklindeki ifadelerinde Hz. Ebu Bekir'in hilafetine işaret olduğuna dikkat çeker ve Sünni görüşteki halifelik sıralamasını destekleyen birçok rivayete daha yer verir.³

Bütün bunlar siyasi olaylar ile ilgili olarak ortaya konan rivayetlerin sosyal hayatta yansımalarının olup olmaması konunun anlaşılması hususunda bize önemli ipuçları vermektedir. Özellikle siyasi konularda kimin haklı kimin haksız olduğu ile ilgili birçok rivayetin olması ve tarafların kendi görüşlerini desteklemek amacıyla ortaya attıkları delilleri öne çıkarmaları, taassubun da işin içine girmesiyle, işi içinden çıkılmaz bir hale sokmaktadır. Rivayetlerin bağlamlarından kopararak yorumlanması ise, meseleyi daha da anlaşılmasız kılmaktadır. Yapılması gereken rivayetlerin sosyal hayatta yansımalarının olup olmadığı, taraftarların bu rivayet karşısında takındıkları tavırları belirlemek ve böylece konunun anlaşılmasına katkı sağlamaya çalışmaktır.

3.3) İmâmiyye ve İmâmet

Hz. Peygamber sonrası süreçte Müslümanların gündemini işgal eden konuların başında, İslam ümmetini kimin idare edeceği ve idare edecek olan kişide bulunması gereken vasıflar konusu gelmektedir. Birçok fırka ve mezhep bu hususta görüş belirtmesine rağmen imâmet konusunu her platformda tartışan ve düşünce örgüsünü imâmet etrafında şekillendiren yegâne fırka Şîâ'dır. Masum imâm düşüncesi Şîi/İmâmiyye mezhebinin geliştirdiği ve akaid konuları arasında zikrettiği bir konudur. Bu tartışmaların hicri sekizinci asırda da yapılmış olmasından, imâmet konusunun her dönemde tartışıldığı anlamına gelmektedir. İmâmet konusuna yer veren eserlere bakıldığında bu husus daha net anlaşılacaktır.

İmâmet konusunda İmâmiyye mezhebine uyulması gerektiğini iddia eden el-Hillî, bununla ilgili birçok neden ileri sürer ve mezheplerin görüşleri incelendiğinde içlerinde en isabetli olanın İmâmiyye mezhebinin görüşü olduğunu iddia eder. Ona göre, "İmâmîler akaidde bütün fırkalardan ayrılmış ve kesin olarak kurtuluşa ermişlerdir. Çünkü onlar dinlerini masum imamlarından almışlardır. Diğer mezhepler ise ihtilafa düşmüşlerdir ve bu sebeple görüşleri çoğalmıştır. Onlardan bazıları haksız yere halifelğe talip olurken, bazıları da dünya menfaati için ona biat ettiler."⁴

¹ Müslim, *es-Sıhab*, Fedail, 10.

² Tirmizî, *Câmi'*, Menakıb, 16 (3662), 37 (3805); İbn Mace, *Sünen*, Kitabu's-Sunne, 11(97); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/382, 385.

³ Bkz., *Minhâcu's-Sünne*, I/134.

⁴ *Minhâcu'l-Kerâme*, 80-1.

el-Hillî, Rasûlullah'dan sonra Müslümanların bir çok gruba ayrıldığını ve dünya menfaatini hedefleyerek hilafete talip olduklarını ifade eder. İbn Teymiyye bunun büyük bir yalan olduğunu, zira ashaptan hiçbirinin sayılan bu sınıflara dâhil olmadığını ifade eder. el-Hillî'ye göre, haksız olarak hilafete talip olan Ebubekir, haklı olarak talip olan da Ali'dir. İbn Teymiyye, el-Hillî'nin bu iddiasıyla her ikisine de iftira ettiğini belirterek, ne Ebu Bekir'in nede Ali'nin hilafete talip olmadıklarını ifade etmiştir. el-Hillî'nin görüşüne göre haksız yere, dünya menfaati için ve kendi yanlış fikirlerine körü körüne bağlı olmakla suçladığı grup ile ilgili olarak İbn Teymiyye, "Gerçekten insanın hakkı öğrenmesi ve ona uyması şarttır. Çünkü Yahudiler hakkı öğrendikten sonra ona uymadıkları için kendilerine gazap inmiştir. Hıristiyanlar da hakkı öğrenmek istemedikleri için sapıtmışlardır"¹ sözleri ile karşı çıkmıştır.

3.4) İmâmların Masumiyeti

İmamet ile ilgili tartışma konularından biri de "imamın masumiyeti" meselesidir. İmamet tartışıldığı yerde Şii/İmâmiyye'nin imamların masum oldukları ile ilgili görüşlerine mutlaka yer verilir. İmâmiyye'nin, imamların da tıpkı nebiler gibi masum oldukları ve hata yapmalarının mümkün olmadığı görüşü ilk Şii öncüleri sayılanlar tarafından ve hemen hemen her dönemde savunulmuştur.² Aynı şekilde, bu çalışmanın kapsadığı dönem olan, hicri sekizinci asırda da bu tartışmalar yapılmıştır.

İmâmiyye, imamların da tıpkı nebiler gibi masum olduklarını iddia edegelmiştir. Aynı şekilde el-Hillî de "imamların da nebiler gibi masum"³ olduğu şeklindeki görüşüyle klasik imâmî yaklaşımı savunur. İbn Teymiyye, bu görüşün sadece İmâmiyye'ye ait olduğunu, Zeydiler de dahil diğer Müslüman grupların bu görüşe katılmadıklarını söyler. Bu hususta ona göre, İsmailiyye'nin de İmâmiyye'ye yakın görüşleri vardır. Bununla birlikte, İmâmiyye'nin cehaletine, dalaletine ve hevasına uymasına rağmen, Müslüman topluluğun bir üyesi olduğunu söylerken, İsmailiyye'nin durumunun farklı olduğunu belirtir.⁴

el-Hillî, İmâmiyye'nin fihhi hükümleri masum imamlardan aldıklarını ve imamların da cedleri olan Resulullah'tan naklettiklerini iddia eder. "Resulullah da bunu Cibrilin vahyi ile Allah'tan alır" ifadeleri ile imâmî fikhın kaynağının vahiy olduğunu öne sürer.⁵ İbn Teymiyye bu iddiaya da karşı çıkar. Ona göre, öncelikle Şia'nın imamları da hadisleri diğer Müslümanlar gibi öğrenmişlerdir. Yani bilgi kaynaklarının sadece Hz. Peygamber olmayıp, hadisleri diğer sahabelerden de naklettiklerini ifade etmektedir. Mesela, Ali b. Hüseyin'in bazen Ebân b. Osman b. Affân'dan, bazen de Üsâme b. Zeyd'den rivayette bulunduğu görülmüştür. Diğer

¹ *Minhâcu's-Sünne*, I/151 vd.

² Bkz., Bozan, *İmâmiyye Şiasının İmâmet Tasavvuru*, 133 vd.

³ *Minhâcu'l-Kerâme*, 82.

⁴ *Minhâcu's-Sünne*, I/228-229.

⁵ *Minhâcu'l-Kerâme*, 83; başka bir yerde, İmâmiyyenin imamlarının, her birinin fazilet, ilim ve züht bakımından belli bir üne sahip olduğunu, bütün vakitlerini ibadet, dua ve Kur'an tilaveti ile geçirdiklerini, ilimlerini mâsûm imamlardan alarak diğer insanlara da öğrettiklerinden bahisle imamların faziletlerinden bahseder. Bkz., *Minhâcu'l-Kerâme*, 96 vd.

tarafından Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali, Câbir b. Abdullah'tan rivayette bulunmuştur.¹ İbn Teymiyye, bilgi kaynaklarının masum imamlar vasıtasıyla direk Hz. Peygamber'den Allah'a dayandırılmaları iddiasının geçersiz olduğunu ifade etmiştir.

el-Hillî'ye göre, İmâmiyye ve İsmailiyye dışındaki mezhepler Enbiya ve İmamların masum olmadıkları görüşündedir. Yalan söylemesi, unutmaması, hırsızlık yapması mümkün olanların peygamber olabileceklerini caiz gördüklerini ileri sürmek suretiyle, bu konuda kendi mezhebinin en sahih görüş üzere olduğunu iddia eder.²

Peygamberlerin risaleti tebliğ etmede ma'sum olduklarını ve onlara itaat etmenin vacip olduğunun ittifakla kabul edildiğini ifade eden İbn Teymiyye, peygamberlerin aynı zamanda küçük günahları (zelle) işlemelerinin câiz olduğunu fakat bunda ısrar etmediklerini söyler.³ Hatta el-Eş'arî'nin peygamberin masum olup olmaması hakkında Revafidın iki gruba ayrıldığı⁴ görüşüne yer vererek, Revafid arasında bu konuda bir ittifakın olmadığına da yer verir.⁵ Fakat imamların ma'sumiyet meselesi söz konusu olduğunda, El-Hillî'nin dediğinin doğru olduğunu beyanla, "İmamîye ve İsmâîliyeden başka hiçbir grup, Zeydiyye de dâhil, imamların ma'sum olduğunu söylememiştir"⁶ ifadelerine yer vermektedir.

Sonuç Yerine

İmâmet, öteden beri üzerinde hararetli tartışmalar yapıldığından, dinî ve siyasi açıdan farklılaşmalara neden olmuş bir konudur. İmametın Şîî-İmâmî çizgide usuluddin'den sayılması sonucunda tartışmalar daha da şiddetlenmiştir. İmâmet ile ilgili düşüncelerin farklılaşıp kurumlaşması sonucunda, belli bir mezhebin inanç dünyasının merkezine konulmuştur.

İslam dünyasında Hicri VIII. asır, siyasi ve fikri açıdan çalkantılarla doludur. Biri Şîî diğeri Ehl-i Sünnet olan Allâme el-Hillî ve İbn Teymiyye'nin görüşlerinden hareketle, imâmet konusunda ortaya çıkan tartışmalar ele alınmaya çalışılmıştır. el-Hillî'nin imâmet konusunu anlattığı "*Minhâcu'l-Kerâme*" adlı kısa risalesine, İbn Teymiyye, "*Minhâcu's-Sünne*" adlı hacimli kitabı ile cevap vermiş ve onu eleştirmiştir.

Bir imamın tayin edilmesi, söz konusu mezheplere göre farklılık arz eder. Allah'a vacip gören ve temelde siyasi bir konu olan imâmeti ısrarla usuluddin arasında gösterme çabasında olan İmâmiyye'ye karşılık, Ehl-i Sünnet, bir imamın nasbının insanlara ait bir mesele olduğunu ve imâmetin usuluddin'den olamayacağı görüşünü savunur. Bununla birlikte, Müslümanların işlerini yüklenecek bir imamın seçilmesini de gerekli görür. Makalenin sınırları dâhilinde Şia'nın görüşleri el-Hillî üzerinden, Ehl-i Sünnet'in görüşlerini de İbn Teymiyye üzerinden ortaya konulmaya çalışılmıştır.

¹ Bkz., *Minhâcu's-Sünne*, II/229.

² *Minhâcu'l-Kerâme*, 93

³ Bkz. *Minhâcu's-Sünne*, I/226.

⁴ Revafid'dan bile Peygamber'in masum olduğuna inananların olduğu gibi, masum olmadığına inananların da bulunduğu ifade edilir. Bkz., el-Eş'arî, *Makâlatu'l-İslamiyyin*, s. 48.

⁵ *Minhâcu's-Sünne*, I/226.

⁶ *Minhâcu's-Sünne*, I/228 vd.

İmametin Şia tarafından usuluddin'den sayılması neticesinde, imâmetin her tartışmada merkezi bir konum kazanmasına neden olmuştur. Diğer bir ifadeyle, masum imam inancı İmâmiyyenin düşünce örgüsünün her safhasında önemli bir yer edinmiştir. Hz. Peygamber'in vefatını takip eden süreçte meydana çıkan farklı oluşum ve düşünce akımlarının, zamanla inandıkları ve savundukları fikirleri yegâne doğrular olarak kabul ettikleri görülmektedir. Gerek el-Hillî gerekse de İbn Teymiyye, mensubu buldukları düşünce akımlarının tarihi süreçte oluşturdukları fikirleri savunmuş ve her iki müellif de mensubu bulunduğu düşüncenin yegâne doğru düşünce formu olduğu hususunda deliller ortaya koymaya çalışmışlardır.

Her iki müellifin görüşlerinden hareketle gerek Şia'nın ve gerekse Ehl-i Sünnet'in imâmet ile ilgili görüşlerinin günümüz anlayışları ile de örtüştüğünü söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Bağdâdî, Abdulkâhîr Tâhîr b. Muhammed (429/1037), *Usulu'd-Dîn*, İstanbul 1928.
- Bozan, Metin, *İmâmiyye Şîasının İmamet Tasavvuru*, İlahiyât, Ankara 2007.
- , “Şûi Firkaların Tasnifi,” (Nispet Edildikleri İmamlar Eksenli Bir Deneme) *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VI, Sayı, 1 (2004), 21-39.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed (812/1409), *Şerhu'l-Mekâsîd*, Mısır 1907.
- Demir, Ahmet İshak, “İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'ye Göre İmâmet”, *AÜİFD.*, XLVI (2005), sayı I, s. 85-102.
- Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail (324/936), *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, nşr., Helmut Ritter, Weisbaden 1980.
- Koca, Ferhat, İbn Teymiyye, Takıyuddin', *DİA*, İstanbul 1999.
- Fığlalı, E. Ruhi, *İmâmiyye Şîası*, Selçuk yayınları, İstanbul 1984.
- Gediklioğlu, Adnan, *Kur'an Ayetleri Bağlamında el-Hillî ve İbn Teymiyye'ye Göre İmâmet Anlayışı*, Basılmamış YLT, Konya 2008.
- Gökalp, Yusuf, *Zeydîlik ve Yemen'de Yayılışı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- el-Hillî, İbn Mutahhar Hasan b. Yusuf, *Minhâcû'l-Kerâme fi Ma'rifeti'l-İmâme*, (ed. Muhammed Reşad Salim), Riyad: Câmietü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1986. (Eser İbn Teymiyye; *Minhâcû'l-Sünne* 1. c.'dedir)
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali Ebu'l-Fadl el-'Askalânî eş-Şâfiî, *Lisânu'l-Mizân*, Beyrut 1986.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed, (808/1405), *Mukaddime*, çev., Z. Kadiri Ugan, İstanbul 1997.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed el-Endülûsî (456/1064), *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal*, Beyrut 1996.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebî'î el-Kazvîni (283/896), *Sünenü İbn Mâce*, Daru's-Selâm, Riyâd 2000.
- İbn Teymiyye, Eb'u'l-Abbâs Ahmed b. Teymiyye el-Harrânî ed-Dımışkî el-Hanbelî (728/-1328), *Minhâcû'l-Sünnetü'n-Nebeviyye fi Nakdi Kelâm'is-Şîati ve'l-Kaderiyye*, Bulak 1321.
- İbnu'l-İmâd, Şihabuddin Ebi'l-Fwth Abdilhayy b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî ed-Dımışkî, (1089/1679), *Şeşerâtu'z-Zehab fi Abbâri men Zehab*, thk., Mahmud el-Arnâvut, Daru İbn Kesîr, Beyrut 1986,
- İbn Tağrıberdî, Cemaleddîn Ebu'l-Mehâsin Yusuf el-Atabekî (874/1469), *en-Nucûmu'z-Zâhire fi Muluki Mısır ve'l-Kâhire*, tlk., M. Huseyn Şemsuddin, I-XVI, Beyrut 1992.
- İcî, Abdurrâhman b. Ahmed (756/1355) *el-Mevâsifü'l-İlmi'l-Kelâm*, Beyrut ts.
- el-Kummî, Sa'd b. Abdillâh Ebi'l-Halef el-Eş'arî (301/913), *Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Fırak*, tsh., Cevâd Meşkûr, Tahran 1963.
- Muhsin el-Emîn, *A'yânu'f-Şî'a*, thk., Hasan el-Emîn, Daru't-Tearuf, Beyrut 1986.
- Öz, Mustafa, “El-Hillî, İbnü'l-Mutahhar”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII/37-39.
- , “İmâmiyye”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII/207-209.
- Öz, Mustafa; Avni, İlhan, “İmâmet”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII/201-203.
- Râzî, Fahreddin, *Usûlu'd-Dîn*, Mektebetü'l-Kulliyat'ül-Ezheriyye, ts.
- Safedî, Salahaddîn Halîl b. Aybeg (764/1363), *Kitâb el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk., Ahmed el-Arnâvut, Turki Mustafa, Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, I-XXIX, Beyrut 2000.

Şehristânî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdul-Kerîm (548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, thk., Ahmed Fehmî Muhammed, Beyrut 1948.

Şeyh Mufîd, *Fusulu'l-Muhtara*, thk., es-Seyyid Ali Mîr Şerîfî, Beyrut 1993.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (279/892), *Câmiu't-Tirmizî*, Daru's-Selâm, Riyâd 2000.

Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan(460/1067), *el-İktisad fî mâ Yetealleku bi'l-İ'tikâd*, Necef 1979.

Yâkût el-Hamevî (626/1229), *Mu'cemu'l-Buldân*, Daru Sâdır, Beyrut 1977.

Yavuz, Salih Sabri, "Minhâcu'l-Kerâme", *DİA*, İstanbul 2005, XXX/109-10.

-----, "Minhâcu's-Sünne", *DİA*, İstanbul 2005, XXX/110-11.

Zirikli, Hayreddin, *el-Â'lâm*, Daru'l-İlm li'l-Melayîn, Beyrut 1986.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz bin Abdullah et-Türkmani el-Misri, (748/1348), *el-İber fî Haberi men Ğaber*, thk., Ebû Hâcir Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl, I-IV, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1985.